

գՏէր Մինասն ձվածեղենն եւ զվ. Տէր Ղուկասն վրեարեանց, որպէս բլէպանուշ Պ. Կերլայ քաղ-
քին: Եւ այսպէս դուս ելելով գերապայծառ ե-
պիսկոպոսին տանն Աստուծոյ որդմութեամբն
Հաշտելութիւն արկին մեր Պ. աղաչայ տեբու-
դադուշներն հետ գերայագել վարդապետին
պսիւնքն մեր քաղաքին բլէպանուշին: 1^ա ու-
նենայ գերայագել վարդապետն Տէր Մինասն
ինկանոսեան, մեր բլէպանուշն. մեր Պ. քաղքին
նախ եւ առաջ զայն 100 ոսգին որ առիլէ մեր
քաղքին գասայեն. քաղքին ջովի պաղքին պատ-
ճառովն. զէրայ յայտնիլ գերապայծառ եպիս-
կոպոսին դիմաց թէ առանց ճամփայ առիլէ ետ
տալու: Տէրայ առնն անգամ ասիլէ թէ թուղթ
ռնի պաղքին վրայ ո. հ. Կեօկ եանուշն թէ իրեն
հրամանոցն ըստ պաղքան. եւ ին ունացիլ ոչ մէկ
թուիլթ. զէրայ զպաղքան Պ. քաղքան գնիլէ գա-
մարայեն. եւ սին օրօք ֆօժշօրիւ արիլէ է՝ գեր-
այագել վարդապետն: Եւ յի հիմի մենը յայտ-
նիլէ թէ չի ունացիլ գիւր պաղքին վրայ. անոր
համար ետ կուտայ զ100 ոսգին: Էրկուսուռն ու-
նենայ զկիւսալի շաղքանն՝ որն որ ունացիլէ քա-
ղքան եւ այն ժամանակն երբ որ ո. հ. Աղաչայ
Ափրայ ինկանոսեանց եղիլէ պիլով մեր քաղ-
քին եւ գերայագել վարդան ըստով զօգուժ
ֆագգուժ Պ. քաղքին, երթալով սիպիւնը վե-
րոյ գրեալ Պ. Աղաչան հետ վերայ գրեալ գեր-
այագել չօրն տեբուդադուշ, քալիլին բրինձ
լօբգովիլին մօտ ու արիլ բրդեկէմիսն ալ շա-
գրային վրայ ո. հ. Աղաչայ Ափրային անընին
վրայ. եւ այսպէս դուս ընկիլէ շաղքան կիւլիլէն,
նայ անոր համար ետ տայ գերայագել վարդան,
այսինքն Տէր Մինասն ինկանոսեանց զաղքային
իւշն՝ Պ. քաղքին, որ ասիլց ինտան Պ. քաղ-
քին ըստ իւշն, որպէս եղիլէ որ Պ. քաղքան անն
շաղքայ, որ բանին մօտ օպիկովալ եղիլէ վերայ
գրեալ գերայագել չայրն թէ անպէս ըստ եւ
պիլայ: Եւ այսպէս նեա մալիլն գերապայծառ
եպիսկոպոսին մօտ ու ձէր տալով գնեֆրմովալ
եղիլէ Հաշտելութիւնը. եւ այսպէս հաստատիլէ
որ գերապայծառ եպիսկոպոսն գրել տայ այս
Հաշտելութիւնը բունդգառ բունդգ. որն որ ա-
սիլէ գերապայծառ եպիսկոպոսն թէ պի խրկէ
զգրին մեր գամուսիդալին: Ասիլց դուս ինգրի-
լին մեր աղաչայ տեբուդադուշներն զվ. Տէր
Մետիդգորնեան որ անին աղէկութիւն եւ անն

մէկ աղէկաձիւնն՝ այս հաշտելութեան վասն:
Իրեքուռն առ ալ ֆօրկուտովալ՝ եղիլէ այս հաշ-
տելութեան մէջ, որ ասոր առաջ կուտար Պ.
քաղքան գերայագել վարդապետին ֆիքսուժ,
տարին հարուր մաճիլ, այնպիսի գնեֆրմով,
որ վերցնու զապալին որն որ կու քալցնու-
փառք ի փառձուքին ժամանակն ինկոտն մօտ
եւ այլ շատ չի քալցնու: Դմանապէս ունենայ
երկու գաբլան բրնելու. նայ վասն մասնաւոր
պատճառնու Կարիլէր Պ. քաղքան զայն ֆիք-
սուռն՝ եւ հիմի այս հաշտելութեան պատճառան
խոստացաւ Պ. քաղքան վերայգրեալ գերայագ-
ելին չօրն այս տաղուռն ինտան ամեն տարի
զ100 մաճիլն տալու. բայց զվերայգրեալ տա-
պահին վերցնու: Բայց գիտաձիլ որ այս ֆիքսուռն,
որ կու տրվի վերայգրեալ գերայագելին չօրն չի-
լայ թէ ուղանձիւն՝ անին զինքն. ասեղվ թէ
բլէպանուշն ֆիքսուռն. հապա զայս Պ. քաղքին
կամիլ պիլայ. թէ ոչկայ բլէպանուշն պիտայ զայս
ֆիքսուռն կամ չէ. զէրայ կամաւորապէս խոստա-
ցիլէ, վասն մասնաւոր պատճառնու գերայագելին
չօրն Պ. քաղքան:

Բայց հասարակութեան ու ժողովրդապե-
տին կապած հաշտութիւնն երկայն տեւողութիւն
չունեցաւ: Հիւռն, որ քսան տարի վեր կար
երկու կողմանցութեանց մէջ, եպիսկոպոսին ու
Կերլացոյ միշորգութեանք ալ չվերջացաւ:

ՅՈՎՀ. ԱՆԾԾԻ

Գ Ր Ա Վ Ա Ն

ՀԱՅՏԵՐԵՆ ԶԵՌԿԵՐԻՔ ՄԻՆԵՆԵՆ ԱՐՁԱՆԵՆ ԳԵՆՏԵՆ

(Հ-Գ-Կ-Ե-Ն-Ե-Ն-Ե-Ն)

5.

ԺՈՂՈՎԱՅՈՅՔ

Cod. Arm. V. — 22Ը — 1539.

ՅՈՂՈՎ. ԵՑ, էջ 19: — ՄԾԾՈՂԹԻՒՆ 13 8 X 9 9
սմ.: — ԳՐՈՂԹԻՒՆ միսպին 11 5 X 7 5 սմ.: — ՏՈՂ. 16:
— ՆԻՒԹԹՈՂԹ ամուր եւանյաթ: — ԿԱՄԱՄ խաւարատ
նաշնկազմ, սպիտակ (հին երոպական գրոց կազմ),
վրան՝ Արարելութեան պատկեր զորշուած արձանա-
գրութեամբ. ընդհանրապէս՝ Պալիւրայի զինանշանը
որուն վերին կողմը կա՝ A H I B, վաղի կողմը՝ S D
N Q O N. — ՀԱՆԳԱՄԱՆԻ ԼԱՆ: — ԳԻՐ քոլորգիւր մեծ:
— ԽՈՐԱԳԻՐԻԵ ԵՆ ՍԳՅՐԱՆԳԻՐԻԵ կարմրաւ: — ԴԱՍԱՐԳ
1ա — 7բ, 19ա — 55ա, 57ա — 58բ: — ԺԱՄԱՆԱԿ
ՀՁԸ — 1539: — ԳՐԻԶ ԵՆ ՏԵՐ ՄԱՐԻՍԻՐԱՆ ԵԱՐԿԱՊԱՆԿ:

¹ Ամբողջ բուսածը հուկաբորեն է: Կը նշանակէ.
Այն պատարուկաւ որ պարտեց Nagys János-ինն է, վրան
ձեռք դրաւ:
² Gyűlési sator, մէկ տեղ փողկեկուն, քաղաքը:
խորհուրդ ընելու վրան:
³ Jus — իրաւունք:

¹ Լատ. բառ է, կը նշանակէ վկայութիւն:
² Գալաթ. է, իսկ եղաւ:
³ Պալաքընէ:
⁴ Ուրշ. հաստատուն վճար:
⁵ Օրէնք, օրոգութիւն:

— ՏԵՂԻ ՀՈՒՄ: — ԵՐԵՄԻԱՍՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԹՂ. 18թ, 19ա, 56ա, 67ա: — ՏԵՂԵՎՈՒԹԻՒՆԸ ԿՈՂԻՆ ՆՆՐՔԻՆ ԿՈՒՐՔԻ ՂԻՄԱՆՅԱՆ, տարբեր՝ ԹՂ. 3 ծնագրերն զինանշանն. տակը՝ Ex electorali Bibliotheca sereniss. Vtrivsq; Bavariae Dvemy. ԹՂ. 8ա Rmus. Martyrus Murad Archiepiscopus Armeniae, h. c. Locorum Carasamith (շուսանցը գրուած cara civitas) et Mardin scribebat, Jo. Alberto Widmestadio cognito Lueratio Romae XXVI Oct. MDXXXIX. (Գծր. Մարտիրոս Մուրատեան Աղբնպետկոպոս Հայոց, այն է՝ Գալուս Համթի եւ Մերտին քաղաքաց զընդ վասն Յովն. Աղբնդոնի վիտմէ-սղտոնայ անուանելոյ Լուկերտոսի, ի հոռմ ի 26 Հոկտ. 1553:) ԹՂ. 8թ սեւ յատակի վրայ սպիտակատաւ կնիք. ընթերցումն է՝ «ՏԵՂ Մարտիրոս եպիսկոպոս ծնադպ-բերտառոս:», Ետտոյ՝ «Ա. ա. Բ. գ. եւսլն մինչեւ ֆ. սյոնոստեան» «Aib, pien, kiem, tha, ietseh, za, a, iet» եւ այլն:

* Մատենան եւ Ժողով-թայ. կը բովանդակէ.

1. ԹՂ. 9ա—10թ. «Աւետարանն ըստ Մատ-թէոսի: Գրեթ յճերդեան Յիսուսի Բրիտանոսի ... աղգէ շարքառասանը»:

2. ԹՂ. 10թ—11թ: «Աւետարանն ըստ Մար-կոսի: Սկիզբն աւետարանի Յիսուսի Բրիտանոսի ... եւ հրեշտակեք պաշտելին զնայ»:

3. ԹՂ. 11թ—14ա: «Աւետարանն ըստ Գա-լատա: Բանիք բազմաբ . . . զնախատինս իմ ի մարդկանէ»:

4. ԹՂ. 14ա—15թ: «Աւետարանն ըստ Յով-հաննու: Ի սկզբանէ էր Բանն . . . ի ձեռն Յիսուսի Բրիտանոսի եղեն»:

5. ԹՂ. 15թ—16ա: «Հայր մեր որ յեր-կինս ...»:

6. ԹՂ. 16ա—16թ: «Այս եւստիք Աստուած, Սուրբ Աստուած, սուրբ ...: Այս եւ փառաւորեալ, փառաւորեալ եւ աւրհնեալ միշտ սուրբ կշոյ ...»:

7. ԹՂ. 16թ—18թ: «Այս եւ զգաւանութիւն Տաւադոյս որ եւ Տաւադաւք, զոր աթմանան ասաց եւ գրեաց զնա ի հոգոյն որդւոյ, ի նիկիա սուրբ Ժո-ղովոյն: Հաւատաւք ի մի Աստուած ...: Իսկ որ ասեն ...: Այս եւ զոր ասաց լուսաւորելն. փառա-ւորեացոր ...»:

8. ԹՂ. 18թ. . . ԵՐԵՄԻԱՍՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԹՂ. «Գրեցաւ գիրս ի թվականութեան հասց ի 22Ը (= 1539) Աւետարն անարժան կոչել մարտիրոս եպիսկոպոս ի հոկոսեմբր ամսոյն»:

9. ԹՂ. 19ա. Բ. Վերսիլեալ կնիք Մարտիրոս եպիսկոպոսի:

10. ԹՂ. 55թ—56ա Բ. aib pien kiem
ա բ գ
Ա Բ Գ եւ այլն

մարտիր գրուած. ի վերջոյ՝ Widmanstadt գիրք՝ Supra-scripta ex Alphabetis Guilmi. Posthel descripta sunt. (վերջորեալք յայտարարելիք Գուլիման փոստէլի ընդո-րեանկան էն):

11. ԹՂ. 56թ—57ա. Գ. ՏԵՂ Մարտիրոսի գրով՝
aib pien kiem
ա բ գ եւ այլն:

Ի վերջոյ լատին գրով՝ Aib, Pien, եւն ամբողջ եր կրկնուի. որով ետեւ: «Մարտիրոս եպիսկոպոս. հայ աղգ»:

6.

ԺԱՍԱԳԻՐԸ ԵՒ ՊԱՏԱՐԱԳԱՄԱՏՈՅՑ

Cod. Arm. VI — ՊԶԶ—ՊԶԱ — 1427—1432.

ԹՈՒՂԹԻՐ 314 էՔ 603. Ի վերջն 2 թուղթ մա-գաղաթ: — ՄԾԻՈՒԹԻՒՆ 18-4X9սմ: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ միասին 10X6սմ: — ՏՈՂ.Ը 19: — Նիւթ թուղթ որոյն եւ ամուր. ի վերջոյ 2 թուղթ մագաղաթ: — ԿԷԶՍ՝ կաշեկապ՝ փայտեալ, հին եւ հարուստ կիտուածովք. ներքին երեսներն հին լաթեղն: — ՀԱՆԳԱՄԱՆԸ լաւ: — ԳԻՐ բոլորգիր մանր եւ կանոնաւոր: — ԽՈՐՈՒՄԻՐԸ, ՎԵՐՆԱՅԻՐԸ եւ ՍԿԶՆԱՍԻՐԸ երկնազոյն (կնիքաւա-գիր, Թռնագիր, ձկնագիր, հանգուցագիր): — ԼՈՒ-ՍԱՆՑԻԱՋԱՐԻԸ 61 Տառ պարզ եւ անշուք: — ԽՈՐՈՒ-ՆԱՋԱՐԻԸ ԹՂ. 5ա, 14ա, 31ա, 35ա, 39ա, 43ա, 49ա, 63ա, 87ա, 97ա, 101թ, 123ա, 158ա, 183ա, 215ա, 256ա, 269ա: — ՊԵՏԵՐԻԸ ԹՂ. 63թ օտար ծաղիղէ, տղն ընդօրինակութիւն մատնին ԹՂ. 157թ պատ-կերին, մէջը գրուած է օտար գրէն «ՈՒՐԱՆ ԱՅՈՒ-ՆԱՍ:» ԹՂ. 67ա օտար ծաղիղէ, տղն ընդօրինա-կութիւն մատնին ԹՂ. 122թ պատկերին. կը ներկա-պարծն զարկտուս սրբաբորոնք եւ երկտառան Առա-քեանները. վրսն գրուած ըսն գրէն կարմաւ՝ «ԱՆԵՔ կերպը»:

ԹՂ. 67ա օտար ծաղիղէ, տղն, Հայ աթո-ղայ (սեւ կնիքով) որ կը սրբագործէ. ըսնք մէկ սպա-սաւոր բուրգործն. ալ անկունն Հոգին աղանաւորեալ կը շէշ կնիքի մէջ. ԹՂ. 122թ գեղեցիկ նկար. Բրիտանոս սրբագործ է ի 12 Առաքեալք. տակը գրուած է՝ «Վեր-նատունն է, յորում քրիստն սնո զաստուածային խոր-հուրդն աւրհնեաց եւ ետ առաքելոյն»:

ԹՂ. 157թ ճու-նագրեան եպիսկոպոս ըսն ծաղիղէ. մէջը գրուած ըսն գրէ՝ «Սուրբն Աթանաս, տակը նոյն գրէ՝ «Հագաւմանի նկարող գծովանելն աղայնմ յիշն ի սուրբ պատա-րաւս»:

ԹՂ. 182թ Երեմիայեան եպիսկոպոս. մէջը գրուած ըսն գրէ՝ «Սուրբն Երեմի Ոսկերեան», որ պա-տարաւք, սկիզ ծածկոցիւ ծածկեալ: ԹՂ. 214թ Երեմի-զեաւտ եպիսկոպոս. վերջ նոյն գրէ՝ «Բապիլոնս»:

ԹՂ. 268թ Երեմիայեան եպիսկոպոս. մէջը գրուած նոյն գրէ՝ «Լուսաւորեալ մեր», որ Հաղորդութիւն կու տայ այլ աթեղայի մը, որուն վրայ գրուած է՝ «Ներքն ստացող»:

— ԴՈՒՍԼԻԿ ԵՆ ԹՂ. 2ա—3թ, 30թ, 34թ, 38թ, 42թ, 48թ, 86թ, 96թ, 120թ—122ա, 157ա, 268ա, 291թ, 301թ, 307թ, 313թ—314թ: — ԺԱՄԱՆԱԿ գրութեան ժամագրոց՝ ՊԶԱ — 1432, Պատարագամատուցա՝ ՊԶԶ — 1427: — ՏԵՂԻ գրութեան ժամագրոց՝ Ուխտ Մեծոփայ, Իսկ Պա-տարագամատուցա՝ Վանք Ուրծայ: — ԳԻՐԶ ՄԼԽԻՆԻՔ, ԵՐԵՄԻԱՆԻՔ եւ Ջաղաթի մարգալտեք: — ԺԱՂՈՂ, ԵՐԵՄԻԱՆԻՔ եւ Արամաճ մարգալտեք, Մարտիկ արք-եպիսկոպոս եւ Սարգիս Չազաւանցիք: — ՏԷՐ Ներսէս կոնստան, յետոյ Վարդան, Սարգիս: — ԵՐԵՄԻԱՆԻ-ԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԹՂ. 4թ, 34ա, 47թ, 77թ, 118ա, 120ա, 182ա, 213ա, 286ա, 300ա: — ՏԵՂԵՎՈՒԹԻՒՆԸ, քաջ ի Երեմիայեան գրութեանց եւ ի պատկերաց տղնկու-թիւններն, կան նաեւ հետեւեալք: Կողին ներք զինա-նշան, նոյն Թ. 6 ծնագրոյն: ԹՂ. 1ա «Ես տէր յովաննէս ապառնմեցի(եք) վանիք որ եկի քաղաք քաւարեալ սուրբ յակրայ գէղեզ քաւարեալ քաղաք. աստուած աւրնէ պարուն զուկս ալբեր(ս)ու. — Հրագիմուս., անդ՝ «lib. Armeen», ԹՂ. 1թ «A» Vni 1427 geschriebene, Armenisches Liturgicon, 1427»: ԹՂ. 4թ «Joannis Alberti Widmestadij Pmp. Romae IX aprily MDXXXVIII, (= 1538):

Մատենան է

* Ա. Ժամագիրք: ԹՂ. 4ա «Կարգաւորութիւն Հռոմէական աղանձի եկեղեցեաց Լուսաւորեալայ»:

Որ կատարի ի մէջ գիշերի ի դէմն հաւր աստուծոյ, Արարեալ լուսաւորչին գրիգորի եւ ոսհակայ հայրապետի եւ Մեհրաբկայ վարդապետի եւ Գիւտայ եւ Յովհաննու Մանդակունայ շարքապետաց մեր, եւ այլոց վարդապետացն ի փառս աստուծոյ, ր

1. Թղ. Ծա—13բ Գիշերային ժամ: ա. Տէր եթէ զընթեռն իմ բանաս . . .

Բ. Յովհ. Մանդակ. ի գաւառէ Աշամունեաց ի գեղջէ ծանխոսայ Բարոզ գիշերային պատմանաց. Զարթուցեալ քս ամենեքեան . . .

Գ. Զքէն զոհանմբ Տէր Աստուած . . . ր. Արարեալ Սրբոյն Սահակայ եւ Մեհրաբ. Վասն ի վերուստ խաղաղութեան եւ փրկութեան . . . Տէր տուրջեան . . . Զքեզ որ յամենայնի զթած: . . .

Դ. Բարոզ Երկինք եւ Տէր ապա: Վասն ի գիշերի . . . Ի գիշերի եւ ի տուրջեան . . . Հովհ. քալ . . .

Ե. Բրդ. Մի նախանձ. եւ խոստով: Վասն ուղղելոյ . . . Տէր երկնի եւ երկրի . . . Բուժ ամենապար . . .

Զ. Բրդ. Ողորմային եւ Նեղութեանն, Վասն գտանելոյ . . . Գոհանմբ զքէն . . . Կենդանարար զարուժի իւն . . .

Է. Զկնի յայսմաւորացն “Այլը մեր որ յերկնս, ասա: . . .

2. Թղ. 13բ—29բ: “Կարգաւորութեանն հաստատուող զաւրիւն Աստուծոյ ծառան: Որ կատարի ի դէմն Որդւոյն աստուծոյ, յարմե բմբնեալ եղև ի Հրէիցն: ր

ա. Լցաք առաւուսու ողորմութեամբ . . . : Աստ առ իրկն կանոնի ի սաղմոսացն Գաւթի. եւ ապա զկնի Արհնեալ եւ տէր աստուած հարցն մ.: Մեծաւորացեանն իմ զտէր: Ողորմեալ ինձ աստուած: Արհնեալ զտէր: Արհնեալ զաստուած: Փառք էի եւ յերկ: Արհնեալ զանկունք զՏէր եւ: Փառք հաւր: Արհնեալ զարարիչն արարածոց: . . .

Բ. Բրդ. զկնի հարցնին: Եկեալ քս ամենեքեան . . .

Գ. Աղաթք ապաշխարութեան պահոց: Ցաւ զեա Տէր զցաւ . . .

դ. Աղաթք մարտիրոսաց: Ցաւ զեա Տէր զցաւ . . .

ե. Տէրունական տանից: Հղաւ յաղթաւ . . .

զ. Բարոզ Կիրակէի Զկնի Մեծաց: Վասն սուրբ տեղոյն . . .

է. Բրդ. Մեծացոցնին: Սուրբ զաստուածածինն . . .

ը. Բրդ. զկնի իւղարբերից Ատաբ: Զուարճացեալ քս . . .

թ. Բրդ. զկնի Ողորմային, Երկրպագեմբ . . .

ձ. Աղաթք Յարութեան: Ողորմած . . .

ձա. Աղաթք պահոց: Ողորմութեամբ եւ զթութեամբ . . .

ձբ. Աղաթք մարտիրոսաց: Բարեխաւուսութեամբ . . .

ձգ. Զկնի Տէր յերկնին Արհնութիւն փառաց առաւուսու ի գէմն Երրորդութեան ի կոռտանդնուպաւրի Սուրբ ժողովն փառք ի բարձուն . . . : Փառք պատիւ . . .

ձդ. Բարոզ Կիրակամոի եւ ինանցն: Աստուծաբ ամենեքեան միաբանութեամբ . . . : Վասն հայրապետին մերոյ տեառն Կարգաւորութեանց . . .

ձե. Բարոզ Բրդ. Առաքելոյ եւ մարգարեից եւ սրբոց Հռիփսիմանցն արարեալ լուսաւորչին Գրիգորի: Աստուած մեծ հղաւ . . .

ձզ. Բրդ. հայրապետաց եւ վարդապետաց: Առաջնորդք եղեն . . .

ձէ. Բրդ. ծննդեան եւ փոխման: Մայր սուրբ . . .

ձը. Բրդ. Ապաշխար. եւ պահոց: Փառաւորացոյ . . .

ձթ. Գոհանմբ զքէն . . .

է. “Եւ առ ի Սուրբ աստուած ըստ պատշաճի աւուրն. Աւետաց, ծննդեան, թրքատութեան Սուրբ աստուած . . . որ ծնար եւ յայտնեցար փառն մեր ողորմեա մեզ: ր Այսպէս կը դուրս “Որ եկիր եւ գալոց եւ, Որ մատնեցար փառն մեր, Որ խաշեցար փառն մեր, ր եւն. եւ յետոյ “Իսկ այլեւայլ առնին անդառնելի է, ր

էա. Թումայի Առաքելոյն: Փառաւորեալ եւ աւրհնեալ միշտ սուրբ կոյր աստուածածին Մարիամ մայր ջրիստոսի մատ զաղաչանս մեր որդւոյ քո եւ աստուծոյ մերոյ: . . .

էբ. Բրդ. զկնի Սուրբ աստուածին: Եւ եւս . . .

էգ. Բրդ. զկնի Մանկանց: Վասն խաղաղութեան . . .

էդ. Սուրբ եւ տէր . . .

էէ. Սաղմ. է եւ փոխ: Բանից իմոց: Լցաք առաւուս: Ի խորոց կարգացին: Լսելի արա: Աստուած յանուան քուժ կեցո: . . .

էը. Խաշ քո եղբջի . . .

էթ. Բարոզ արձակման պահոց, Եւ եւս խաղաղութեան: Աղաչոցոյ . . .

էւ. Սարկաւազ վարդապետին ասացեալ: Յիշեալ տէր զպաշտանեալս քո . . .

էկ. Սաղմ. փառն տանից Գ փոխ: Սիրեցի զի լու: Էւ ապա: Ահա: Աստուած յանուան քուժ: Տուր զտէր . . .

էլ. Վասն խաշի քո պատուականի . . .

էմ. Բրդ. մարտիրոսաց: Սուրբ ճշմարտաբան . . .

էն. Աղաթք հայրապետաց, մարգարեից, Առաքելոց: Որ ընտրեցեր . . . : Յիշեալ տէր զպաշտ: . . .

էո. Աղաթք մարտիրոսաց: Պատիւն որբոց . . .

էթ. Բրդ. Կիրակամոի արձակմանն: Եւ եւս խաղ. ինդրեցոյ . . .

էբ. Աղաթք յարութեան: Բուժ ամենապար . . .

3. Թղ. 29բ—34ա. “Կարգաւորութեանն հաստատուող զաւրիւն Արեւոթի ծառան . . . ր

4. Թղ. 34ա—37բ: “Կարգաւորութեանն հաստատուող զաւրիւն երբոր ծառան, որ կատարի . . . ր

5. Թղ. 38ա—42ա: “Կարգաւորութեանն հաստատուող զաւրիւն ինքերբոր ծառան . . . ր

6. Թղ. 42ա—46բ: “Կարգաւորութեանն հաստատուող զաւրիւն ինքերբոր ծառան . . . ր

“Որհնեմ զքեզ . . . խաղաղեալ . . . Զարաւրակեալ կայ: Հանգստեան շարական չեք: . . .

7. Թղ. 47ա—47բ: Արեւի ալիւնիւն պառն ինքեւոյ: Յարժամ կամոցի քահանայ . . .

8. Թղ. 48ա—83ա: Պարագագագոյց որ

կը սկսի «Որ զգեցեալ եւ զղոյս որպէս հանգերմ...» Ասոր շարունակութեան մէջ թղ. 64 ա. «Պատարաւ զամուսնոյց զոր արարեալ է որոյն Ամանասի Աղեքսանդրիւ հայրապետի»։ Ար սկսի «Տէր Աստուած զաւրութեան եւ արարիչ ամենայն լինելութեանց...» թղ. 82 բ. «Այլ աղաթք որսակ նախ ըսն զհաշակեան խհդոյն ի բանից թովմայի առաքելոյն։ Մարմին քո անապական լիցի ինձ ի կեանք եւ սուրբ արինք քո ի քառութիւն եւ ի թողութիւն մեզաց։ Եւ փոխանակ լեզույն զոր արբեր վասն մեր բարեցի ի մէնջ լեզութիւն թշնամւոյն...» (9 տուն)։

9. թղ. 83բ—85բ. Տեառն Ներսիսի լաճէր. Զացոյ իւրագր եւ ասանկ վերայդեալ գործոցս։ Քանիք բազում ինչ...»

10. թղ. 97ա—94ա։ ա. «Կարգաւորութիւն հասարակոյց աղաւթից երկնից թափան... Եւ առ Աստուած...»

Բ. Յաղագս արհնութեան ծրագացն արարեալ որոյն Պետրոսի եղբաւն Բարսեղ։ Արհնեալ Տէր բնակալք ի բարձուն...»

Գ. Երգ միաշարժով կիրակէի երեկոյն ժաման միշ։ Լոյս զուարթ... Հառաւելքս...»

Դ. Եւ եւս... Ազաշնոցը... Լուր անշնից...»

Ե. Եւ ասի սուրբ աստուածն։ Քարոզ. եւ եւս... Քարոզ զինի Համբարձի։ Վասն խաղաղութեան... Հայր գլխած...»

Զ. Բրդ. զինի Տէր ամենակալին։ Եւ եւս... Եկեալք ի խոտով... Տէր Աստուած փրկութեան մերոյ...»

Է. Արձակման սաղմոս երեգ։ Ո՞ր բնակեալ է։ Առ քեզ Տէր համբար։ Աստուած յանուն քում։

Ը. Զարարեալն... Սրբաբն քարոզէ. եւ մեր... Յոյս կենաց...»

Թ. Կրկնմոհի սաղմ. Աստուծոյց։ Աստուած յանուն։

Ժ. Քրդ. կիրակմո. եւ յին։ Ինդրեայուք... Թաղաւոր... Քրդ. խաշի. Սուրբ խաշիւս... Պաշպանեալ...»

Ժա. Առ գրուն Եկեղեցւոյ սաղմ. Ուրախ եղէ եւ Տուր զաւրութիւն։ Սուրբ Եկեղեցեալս... Առ քրան... Ի յարկի քում սրբութեան։

Ժբ. Քրդ. յորժամ յեկեղեցի մտանեն։ Աղաղակեցէ... Արհնեցողք զՏէր աստուած հայր առաւն մերոյ յիսուսի քրիստոսի, որ արժանի արար... Ի մէջ տանարին...»

11. թղ. 94ա—96ա։ Արհնութիւն մարմնոյ սեղանոյ։ Սաղմոս Աճ ամենեցուն...»

12. թղ. 96ա—100բ. «Կարգաւորութիւն հասարակոյց աղաւթից խաղաղութեան թափան... Արհնեցեցից զՏէր...»

Ի շարականոց կայ մայն «Շնորհաւ մեզ Տէր ի քրիչի»։ Եւ «Ի քն հայցեմք հայր գլխոյ լի յիշատակեալ։

13. թղ. 101ա—117բ. ա. «Կարգաւորութիւն հասարակոյց աղաւթից Հանգիւրդեան թափան... Առաքեալ... Ընկալ զաղաղութեամբ... Փառք քեզ աստուած...»

Բ. Կարգաւորութիւնք իրաւականք յաղագս

աղաւթին, զոր արարեալ է Տեառն Ներսիսի Եղբար Գրիգորի Հայոյ վերադիտողի։ Աղաւթք հասարակաց յրիւստեմից... զոր պարսին ուսունել ամենեքեան... Եւ յաղաւթին զԳրիգորիս կաթողիկոս Հայոց եւ զԵղբար Նորին զԵրեսն զաղաւթիցս յարինաւ լինեալք ի քրիստոս։ Եւ որք ընդարկանէր ի գիրս զաղաւթն գրեցէր եւ զիրաւական բանս զայստիկ...»

Գ. Հառաւոր խոտովանիմ...»

Դ. Աղաւթք հնոց որոյց վարդապետացն արարեալ։ Ամենակալ ամենաբնակ Աստուած...»

Ե. «Եւ զայ ամենատարբ Երրորդութեան... Եւ աստ ասէ որիչ որիչ զմեզն յանուանէ զոր առանձնակի գործեալ է... Եւ ասպ ասէ. Հայր սուրբ շնեղ ունիմ միշնոր... Արձակում մեզաց... Ողորմիր...»

14. թղ. 118ա—120ա յիշատակարաններ, զորնք տես ի վերջն։

Բ. Պատարագամատոյցք։

1. թղ. 123ա—156բ. «Արեւք արկանելոյ սպաս Եկեղեցւոյ։ Յորժամ կամեայի պատարագ մատուցանել... Այնուհետեւ՝ Պատարագամատոյց։ «Վասն խաղաղութեան ամենայն աշխարհի եւ հաստատութեան ինչութեանց...» քարոզներէն ետեւ կու գայ։

2. թղ. 158ա—161բ. «Պատարագամատոյց զոր արարեալ է որոյն Ամանասի Աղեքսանդրու հայրապետի։ Քահանայն տարածէ զեւան եւ ի ծածուկ ասէ. Տէր Աստուած զաւրութեանց եւ արարիչ ամենայն լինելութեանց...» Եւ կը շարունակուի պատարագն ցլերն։

3. թղ. 163ա—213ա. «Պատարագամատոյց աստուծով զոր արարեալ է որոյց հաւրն մերոյ Յովհաննու տիեզերաբարոզ վարդապետի եւ Ուիլիքեանի. Կարն ասի սաղմոս։ Յիշեա Տէր զԴուս։ Եւ ի կատարմանն սարկաւանք քարոզէ. Եւ աս խաղաղ։ Դպիրն Գ Տէր որդեալն։ Քահանայ. Որ զգեցեալ եւ զղոյս որպէս հանգերմ...» մինչեւ ցլերը պատարագի։

4. թղ. 213բ—214ա. «Եթէ յոր ժամն կատարի սրբոյն բառի պատարագն եւ կամ սրբոյն յովհաննու այս է։

Կիրակէ աւր աւագ բարեկենդակին կատարեն զսուրբ բառի պատարագն, եւ մինչեւ ի ծաւաղարարն յամենայն կիրակին։ Իսկ ծաւաղարարին կիրակէն սուրբ յովհաննուն կատարի։

Եւ յամենայն շաբաթ աւր աղահացիցն սուրբ յովհաննուն կատարի։

Իսկ աւագ հինգշաբաթ աւր եւ աւագ շաբաթ աւր բարոյն։

Իսկ զատկին կիրակէն սուրբ յովհաննուն։ Առեւտար աստուածածնին տուն ինչ աւր գայ սուրբ յովհաննուն կատարի. բայց թէ ի կիրակէ գայ սուրբ բարոյն։

Ծնունդն քրիստոսի յոր ինչ աւր գայ սուրբ բարոյն կատարի. բայց թէ ի շաբաթ գայ կամ ի կիրակէ սուրբ յովհաննուն։

Իսկ միբաւնեան ծրագացն սուրբ բառս լին, եւ յիւր տունն զնոյն։

Յառազ շարաթին եւ զատկին առաջն շարաթին զորոյ տաւան թուեա եւ յաղուհայեցն յերկրորդ եւ յերրորդ շարաթն կատարեալ:

Բայց զաւետիս աստուածանին յոր ինչ աւր զայս յայն տաւեա եւ փառս քրիստոսի աստուծոյ մերոյ:

5. ԹՂ. 215ա—255բ: «Ածային. Կոթարեք ասացեալ սուրբ Հաւրն մերում Բարդէ եպիսկոպոսապետի կետարու: Ամենայն որ ինչ զգեստաւորելոյ եւ խորհրդածութեան՝ գրեալ եւ յառաջինն բաւականապէս: Իսկ յորժամ զգնեալ ըստ աւրինին առեալ զՀացն դնէ ի մազգնայն ասելով, Յիշատակ Տեառն մերոյ յիսուս քրիստոսի ...»

6. 256ա—267բ: «Պարտաւորեալոյց աստուծով որով կատարի խորհուրդն յամենայն աւր, զի այս միայն եւ եւ այլ ոչ զայ նախնայեցողն խորհուրդ պատարագի: Երբժամ Հանգերձեալ եւ զգեստաւորել ... Զգեցոյ տէր ինձ Հանգերձ փրկութեան ... խոստովանիմ առաջն Աստուծոյ ...» Միայն տարբերութիւնքը գրուած են, եւ սչ՝ ինչ որ նոյն եւ վերագրելոց Հնաւ:

«Հռովմայեցեաց պատարագամատուցողքուանն եւ հայ Ունեւորդն» պատարագամատուցող, որ 1788ին փոփոխութեամբը ողագրուած է Հռովմ:

7. ԹՂ. 269ա—284բ: «Պարտաւորեալոյց զոր արարեալ եւ սրբոյն Գրիգորի Հայոց լուսաւորչէ: Տէր Աստուած արարիչ մեր որ արարեց զամենայն յոյնէ եւ ածեր զմեզ յայս կենդանութիւն ...» Յիշատակ զոր ասաց աստուածապատիւ Հոգեկիր եւ սրբազան տեառն Վարդանա եպիսկոպոսի. Ողբմաւ տէր ի վերայ թագաւորաց եւ իշխանաց, զի խաղաղութեամբ վարեցեան զկեանս իւրեանց: Ողբմաւ տէր ի վերայ փրկեալ եկեղեցւոյ քո ...»

8. ԹՂ. 285ա—287ա: «Հեա նորակեցւոյն աղաւթնայն աստ զայս աղաւթքն որ ի դրոցս ի յառուղն կայ գրած: Տեառն յոհաննու ոսկորաբանի ասացեալ զաղաւթն: Ոչ եմ արժանի եւ ոչ բուռնիսն որ ընդ (յ)արկաւ մասնեա ...»

9. ԹՂ. 287ա—291ա յիշատակարան, զոր տես յետոյ:

10. ԹՂ. 292ա—301ա: «Եռամեծի եւ քաջ վարդապետի Միխիթարոյ գոշի. խառնարան ճշնաւորի եւ բանիւրն հաւտորի ասացեալ զաղաւթն ի ժամ սուրբ պատարագին. Տէր աստուած իմ յիսուս քրիստոս բան Հաւր եւ կեդպարան կենդանի ...»

11. ԹՂ. 302ա—303ա ստոր գրէ: «Աղաւթք եւ մաղթանք ասացեալ սուրբ հօգն յովանէս դառնեցոյն. Գառն աստուծոյ տէր իմ եւ աստուած յիսուս քրիստոս որ զենար ի վերայ խաչն ...»

12. ԹՂ. 303ա—305բ: «Կորին աղօթք ասացեալ առ տէր յիսուս քրիստոս: Ի քեզ յառաջ աստուած ...»

13. ԹՂ. 305բ—306ա: «Յոհանն ոսկիւ բերանի ի սուրբ աստուածածին: Ամենասուրբ կոյս Մարիամ ամենաւրհնեալ ...»

14. ԹՂ. 306ա—306բ: «Պաղատանք առ սուրբ եւ մեղսարաւիչ խորհուրդն յորժամ մատչեանարաւ մարմին եւ պատուական արիւն որդոյն աստուծոյ. եւ զու փութացեալ եկ առ զուրս սրբոյ տաճարին եւ աստ զաղաւթն: Յաճար աստուծոյ եւ բնակարան հոգոյն ...»

15. ԹՂ. 306բ—307ա: «Եւ մտեալ երկրպագութեամբ յեկեղեցին եւ աստ զմաղթանս առ բարձրեալն աստուած: Տէր մի պականեցուցանեց զիս ...»

16. ԹՂ. 308ա—313ա: «Վարդան վարդապետի ասացեալ աղաւթք աղաւթք առ սուրբ Երրորդութիւն առաւանտու: Լոյս համառարած եւ անմահ. ճառաղալթ ...»

17. Ի վերջոյ երկու թուղթ մազաղաթ միջին երկաթ աղիւր, այս ընթերցուածով:

1. ԹՂ. 1ա ԵՒ ԻՐԵՒ ԵՒԻՆԱԵ ՅՈՒՍԱԸ ԹՂ. 2ա ԸՃԸՆՈՒՄԻՒՆԻՆ ԵՒ
(Բ)ՐԻՄԱՐՈՆԱԵՅՆ ԱՅՆ ՈՒՍՈՒՅ ԸՆԱԿՐԻՆԱՅՆ ԵՒ
(Ա)ՆԵ ՉՁԱՉ ՉՏԱԿՈՐԴԻԸ ԸՆԻ ԲՈՒՄ ԵՒՄԲՐԵԼՅՆ
(Ա)ՂԵՅՆ, ԳԻՄԱՆԱՀԻՔ ՉԻ ՉՁԱՉ ՏՈՒՄԵՍՈՅՆԱԿԵԱՒ
(Կ)ՈՐՈՒՍԱՆԱՐ ԵՒ ՉՆԱ ԿԱՄԻՄ ԸՄՆ ԵՒԼՁԱՐԻՆ ՉԳ
(ԻՌՁ)Ն ԱՅՐԱՐԱՒ ԵՒ ՆՈՐԲ ՅԱՆՁՆԱ ԳԵՐՁ ՄԵՐԿԵՂՈՍ
(ԻՄ)ՈՒՐՆ ՉԵԱՐԱՆԱՅՆ ՉԵՐՁԱՐԱ ԳԻՄԱԸ Ի ՏՈՒՄԵ Ե
(ՈՒԸ)ՆԻՒՈՒՆԱԸ Ի ՆԱՐԱՆԵ, ՈՅՈՒՄ ՈՒՄԵՂԵՐԸ ՉԻ ԵՐԴ

եկեղեցւոյ, յիշէ՛լ զզգաբարս անարժան կրանաւոր ի քրիստոս աստուածն մեր ։

8. ԹՂ. 213ա. «Ողորմա աստուած ստացաւդ ի որս ներսէս արեղայի եւ ծնաւազ իւրոց, եւ գծողը զաբարս անարժանի եւ. ծնաւազ ինչ ննկեցեց եւ կենդանաց ամէն ։

9. ԹՂ. 286ա—290ա Գլխաւոր յիշողութեան Պատարիւնաւորաւոյ, ոտանաւոր եւ յետոյ արձակ ։

«Ի ժամանակս յետին եղեալ,
 Ի Լեւոնի . . . աւեանայ,
 Հայոց մեծաց զարմէն սերեալ,
 Ի յուսմանաց յառաջ եկեալ,
 Ի հայրապետութիւնն լեալ,
 որ կոտանդին սիցի եղեալ ։
 Ի թուականս մեր շուրջ առեալ,
 հարկաւորեանց վերնունն այլ լեալ ։
 Դա եւ եւթին այլ յաւելեալ,
 միակս ի հետ կոյս թիւս եկեալ ։
 Գրեցաւ. սուրբ տառք այս շարագ
 լեալ որ պատարագք են միայեալ ։
 Ազգաց հնգից որ թարգմանեալ
 Ի հայ բարբառ. եւ յոյժ քերեալ,
 Ի սուրբ բանին բանքս այս ստեղծեալ
 Քաղաւով արեով սա մեզ շնորհեալ ։
 Չեր պարգեւաց սա մեզ տուեալ,
 Ի նախաշարք մեր յարգեալ ։
 Եւ ի յաւանդ մեզ հաստատեալ
 աստուածաբառս տառքս այս պատուեալ ։
 Որով ըզլոկ հաց մեր առեալ,
 բանիւքս պիտւ. զառն կրեալ ։
 Չխորհուրդ փրկին մեր սուրբ խնկեալ,
 եւ ի սեղան սուրբ կուռուցեալ ։
 Ի հաշտութիւն հաւր ընծայեալ,
 աւ ի թողութիւն հոգւոյ բաշխեալ ։
 Որով լիցին արժանացեալ,
 հաղորդակից օրոյն եղեալ ։
 Եւ ընդ հոգին սուրբ միացեալ
 հաւր եւ որդւոյ կցորդակցեալ ։
 Ընդ որս մեծ աւարին Վարդան կոչ
 եալ. այն երջանիկն աստուածաբալ ։
 Որ ի մարմնի հրէշտակացեալ,
 եւ աշխարհի քարոզ եղեալ ։
 Վարդանն Սարգիս շալի՛ւ մայրեալ,
 զսա յիշատակ հոգւոյ ստացեալ ։
 Անկողպուտ զանձ սուրբ կրեալ,
 եւ ապաւէն աշխարհի լեալ ։
 Մարտիր մեղաց մարգարէն եղեալ
 եւ քառութիւն մեզ պարգեւեալ ։
 Ուր հաւատով զլուսոյ կոխեալ,
 Կան գեմ արքին զվեռս տարածեալ ։
 Եանման զառիւնն որ ընծայեալ,
 բանիւքս պիտւ. պատարագեալ ։
 Ի սրբութիւն որոց կրեալ
 ձեռամբ արքոյ եւ միշտ բաշխեալ ։
 Ի կերակուր հոգւոյ տրեալ,
 որք յաւազան սուրբ միջրբառեալ ։
 Եւ զարժանին աստուածացեալ,
 առնէ անմահ յարակայեալ ։
 Եւ զոր արժանս ի հուր մասնեալ,
 հոգւով մարմնովն ի մահ հալուեալ ։

Ով մեծ հրաշքս այս զբանացեալ,
 սարսփելի բանս հրաշքեալ ։
 Որ զհացն աստուած առնէ ստուգեալ,
 հացին զմարդն աստուածացեալ ։
 Եւ երկնայնոցն վեհ գտեալ,
 սերովեցից գերակայեալ ։
 Որպէս զտերս մեր զբտեալ,
 Վարդիս շալի՛ւ բարուն եղեալ ։
 Հեղ եւ խնարհ եւ երկեղեալ,
 եւ ի բանիցս այս զոգացեալ ։
 Հայր եւ որդին աւթաղայեալ,
 եւ սուրբ հոգին անդ հանդուգեալ ։
 Եւ ընդ ծնողն իւր նընկեցեալ
 զարմիւք իւրովք առ արք գնացեալ ։
 Որոց հոգիք նոցա աւրհնեալ,
 որ աստ զբով են յիշեցեալ ։
 Վորք ոչ անուանք աստ եւ գրեալ,
 ի գիր կենացն եւ կրտսեալ ։
 * Որոց եւ մեր արժանացեալ,
 լիցուք մահին անդ ժառանգեալ ։
 Զաբարս կրանաւոր որ զայս գծ
 եալ ձեռամբ իւրով եւ շարագեալ ։
 * Դա եւ գնաւզն իմ կարօտեալ,
 յիշման ձեռք արժանացեալ ։
 * Հարբ եւ եղբարք զինչ յաշխարհ լեալ,
 հաւատացեալք եւ սրբանեալ ։
 Արք եւ կանայք մանկուհի տիեալ
 ծերք եւ ամեն հասակ ստեղծեալ ։
 Եւ անպիտան ժառանգք եղեալ ։
 որ բանիս այս ենք միշտ ոգայեալ ։
 Ազգայնք զեղեք որք աղաւթեալ,
 սովաւ առ հայր եւ որդի զենեալ
 Եւ առ հոգին սուրբ ըզսա բաշխեալ ։
 որով լիցի սա կոտորեալ ։
 Չի մեզ յաղաթս ձեր յիշեալ ։
 գտից ընդ ձեզ հաղորդ եղեալ ։
 Մարմնոյ աւ արեան արժանացեալ,
 տեսան փրկին մեր կցորդեալ ։
 Ասա եւ յապայն փառապարգեալ,
 եւ պարակից օրոցն եղան ։
 Ուր ժառանգէք զհետ մեր եղեալ
 մինչ ի վաթնանն հանդերձեալ ։
 Սուրբ պատարագին արժանացեալ,
 եւ պարգեւացն հաղորդեալ ։

«Փառք համազոյ . . . որ ես կարողութիւն
 տկար ոգոյ եւ տարաժամ մարմնոյ զաբարիսի փձուն
 դրի հատանիլ յաւարտումն այսմ հոգեւորոք եւ բազ-
 մափժիթ աստուածային բուրաստանիս ։ Արք գրեցաւ
 փրկական սուրբ խորհուրդ եւ միջապառիչ պատարագին
 ընդ հովանեաւ սուրբ աստուածածին եւ սուրբ յակո-
 բին, ի վանս որ կոչի ուրծայ, առ ոտն վարժապետին
 մեղոյ սարգսի, եւ այլ միեղեն եղբարց որ աստ են
 հաւաքեալ ի թվականութեանս հայոց ՊՀԶ ։ Արք յի-
 շեալիք ի մարաթայլ եւ յերկնաթուիլ յաղաթս ձեր
 զստացաւք օրս զներսեւ սրբամիտ եւ կուսակրան
 քահանայ որ բազում փափաքանաւք եւ անշմամբ
 սրբաւ խղիւր եղեալ վարդապետի ի մաստուածային

1 Ի Լուսնոց «Գեթորոս երեց» ։

2 Ասոր տակ յաւանքի մէջ Կոնստանդնուպոլսի եւ արգանին իւր
 հակոյ լեալ Կրիստոսի անկորհնեալ ։

պատարագացոյ, եւ եկեալ հանդիպեալս ի սուրբ ուխտ առաքելոցն (Եւսեպոսոս՝ Նոյի քրնկաբերն եւ մանթէի) եւ զանազ զգափաղերէն իւր մեծ ուրախացաւ: Եւ բազում աշխատութեամբ եւ մեծ ջանքն եւ գրեւ ի հալալ ընկոյ իւրոց յիշատակ բարի իւր եւ ծնաւ զայս իւրոց հանգուցելոցն ի ջրիտաս հաւրն սարգսի եւ մարն շնչալորի եւ երգացն իւրոց թումայի եւ շահանջահ եւ քեւոյն եւ ամենայն արեան մերձաւորացն կենդանաց եւ հանգուցելոցն ամեն: Արդ յերես անկեալ աղայեմ զամենեւեան որք հանդիպիք սմա կարգացմամբ կամ՝ աւրինակելով կամ՝ պատարագելով զքրիստոս իմաստիքն եւ ժամ սուրբ պատարագին զվերջոյրեալքս ի սմա զներսեւ քահանայ եւ զերես ամեն: Նաեւ զսարգիս ձաղափանցն որ զգլխադիրն գրեաց նաեւ զսարինանիս տփաղն եւ որ զսակաւ յիշատակարանս գրեաց զլոգաննեւ եւ զծաղն իւր, եւ յիշողքս յիշեալ եղցիք ի քրիստոս ամեն: ր

10. Թիշ. 300 ա. Զպաշտութս ասա եւ զեղիկիս յիշեալ եւ աստուած ողորմի ասա եւ աստուած քեզ ողորմի ամեն եղցիք, եղցիք: Աւրհնեալ եւ աստուած: ր

Միտոյ վանքն եւ վանայ ծովուն հիւսիսային կողմն Աղովկիս գաւառին մէջ: Ուրոյ վանքն հիւսիսունս գաւառին մէջ եւ Սիւնեաց արեւմտեան կողմն (Հմմ. Աւրարոս, էջ 441): Իսկ Զփփփփփ եւ զուսայք գաւառին մէջ Երեւանայ հիւսիսակողմն (Անք, էջ 291): Ժամացոյց յիշատակարանին մէջ յիշուած թուական թուրքահայեան եւ թուական Միտոյի պատմագիրն († 1446), որ այն ժամանակ աւաղարդ էր Մեծօփայ վանաց: Ժամացոյց երեք նախորդ ընդօրինակեալ տեղոյ պատմագիրները (Թիշ. 63բ, 67ա, 69ա) նկարագրեւ Միտոյ Արեւելիսկայոս Ամլոյ: Իսկ Պատարագամատուցաց պատմիչներն Մեծօփայ վանաց ճարտարներուն են: Միտոյի Հ. Գ. եւ հայերենագետ գերմանացի քահանայն, որ 1872 թ ի Ռեկենսպուրի Ս. Գր. Լուսաւորի արեւած «Եւսեպոսոս» պատմ. գրոց գերմաներէն թարգմանութիւնը հրատարակեց:

(Հարանային):

ԱՅԻՍԱՐԻՆՊՐԱԿԱՆ

ՍԵՆՏԵՆՆ ԼԻԲ ԲԱՐՁՐԵՐ

Ա.

Պաւկասիա՝ իր ընդարձակ եւ պարարտ դաշտերն ուղեգելու համար ամեն տեղ առատ ջուր, բաականազափ առուակներ չունի: Սան այնպիսի տեղերն, որիսակի համար Երեւանեան նահանգն, ուր թե՛ տարին չոր անցաւ, այսինքն անձրեւաւքն չեղաւ, այն բերրի երկիրը կը փոխուի անապատի, կամ շատ անշնան հունձք կու տայ. եւ Երեւանեան նահանգը նշանաւոր եւ իր ընտիր հողային արտադրութիւններովն՝ ինչպէս, բամբակ, կաւաւս, ծխախոտ, բրինձ, չորին եւն: Թուսաց կառավարութիւնը վերջին ժամանակները սկսած էր ուշադրութեան առնուլ այս խնդիրը եւ միջոցներ կը խորհէր երկիրն արուեստական կերպով առողմանելու:

Երեւանեան նահանգն, որու բնակչաց մեծամասնութիւնը Հայերն եւ մասամբ միայն թուրքերն կը բաղկանայ (300.000 հայ, 200.000 թուրք եւ 50.000 ուրիշ ազգ.): ուներ իր սկզբնական, տեղական վարչապետներն, որոնք Պարսից տիրապետութեան ժամանակն եւ գուցէ աւելի յառաջ ալ կը տիրէին երկրի մէջ: Լեւոնային գետակներէն եւ առուակներէն դաշտ հոսած ջրերը կանոնաւոր ջրովդներով կը բաշխուէին արտերուն, ամեն մի գետի արուակներով միասին ուներ իրեն յատուկ դաշտային բաժինը՝ այսինքն որոշ ջրային շրջանակը, զոր կ'ողորէր. այս շրջանակները արարական բաւով ծանւ կ'առնուէին: Եւ ժողովուրդը շատ լաւ գիտէր թե՛ որ հողաբաժինը ինչ առուակներ ունի իրեն համար եւ այդ առուակներու ջուրը շատ կանոնաւոր կերպով կը հասցուէր արտերուն եւ այգիներուն: Զուրը կը համարուէր մասն այն հողը, զոր կ'ողորէր եւ այս հողը տէրն ինք զինք տէր կը համարէր նաեւ նոյն ջրին, եւ ինչպէս վերեւ յիշեցի իւրաքանչիւր հողատէր՝ իշխող դարաւոր սովորութեան համեմատ իր ջրի մասն ուներ ընդհանուր ազգիւրէն կամ գետէն եւ զայն՝ ինքն արուեստական ջրովդներով՝ կ'ընդունէր իր հողը մէջ: Հողափորով այս իրաւունքը ջրի վրայ՝ կ'ապացուցուէր՝ նորա այն ջուրն երկար ժամանակն ի վեր եւ իրօք գործածած լինելովը, գրացներու կամ վկաներու հաստատութեամբ եւ նոյն իսկ գրաւոր վկայութիւններով: Բայց ժամանակի յառաջացմամբ երբ ժողովուրդը բազմացաւ, այն հին սովորութիւնները իրենց յոժր կորուսին, պահանջներն աւելցաւ, հողի մշակութիւնը նոր ձեւ առնելով ջուրը բաական չեկաւ բոլորին եւ որովհետեւ կը պատահէր նաեւ այնպէս, որ մէկը հող շատ ուներ եւ ջուր քիչ, ուստի սկսան ջրի յափշտակութիւնները, մէկը միւսէն սկսաւ ջուր խլել իր արտերուն համար: Այս ջրի բռնի յափշտակութիւնները շատ անգամ ոչ թէ միայն մասնաւոր անձինքն ալ եւ ամբողջ գիւղեր միմիանց դեմ կը հանէր. այս ինչ գիւղը այն ինչ գիւղի ջրէն կը յափշտակէր եւ ահա կը քագէր կռիւ, նոյն իսկ արեւնահեղ: Այս յափշտակութիւններն այնքան յաճախ էին, այնքան երկար շարունակեցին, որ նախնական բաշխումը եւ այս մասին եղած կարգերը խանգարուեցան եւ հարկ դրաւ, որ կառավարութիւնը մէջ մտնելով, օրէնքի հիման վրայ որոշ կանոններ դնէր թէ ո՞վ եւ ինչպէս պիտի օգտուէր այս կամ այն առուակէն: Ջրային յափշտակութեանց եւ հետեւապէս նոր կանոններու հաստատման պատճառն